

Kategóriákon kívül II.

Négy művészettörténész beszélgetése Az igazi Nagy István című kiállításon

A MissionArt Galéria Az *igazi Nagy István*¹ című tárlatán jelentős számú hallgatóság előtt Jurecskó László művészettörténész a galériavezető Sümegi György, Szücs György (főigazgató-helyettes, Magyar Nemzeti Galéria) és Várkonyi György (nyugalmazott főmuzeológus, Janus Pannonius Múzeum, Pécs) művészettörténészekkel beszélgetett a kiállításról és Nagy István művészetéről.

Jurecskó László: Tény, hogy Nagy István a világháború előtt Erdélyben, elsősorban Székelyföldön fest különböző helyeken, és a 20-as évek közepén-dereán visszatér, de nem Csíkba, hanem Kolozsvárra, Kolozsvár környékére. S ebből is látszik, hogy nemcsak a székely etnikum, a székely táj érdekli, hiszen ugyanúgy festi az ottani magyarokat,

székelyeket, mint a román parasztokat, a Kolozsvár környéki vagy csucsai tájat és a székelyföldi dombokat. A kolozsvári visszatérése alapján nem jelenthetjük ki, hogy ő csak erdélyi, székely festő lett volna.

Szücs György: Nagy István eleve Medgyessyt, Egryt, Kosztát emlegette, mint akikre figyelt, akiket komoly művészeknek tartott. Aztán

Tornyai Jánost, aki protezsálta őt a bajai Éber-családnál. Pillanatokon belül ki tudunk alakítani egy – lehet, hogy újabb mítosz alapjául szolgáló – tömböt, a szűkszavú, drámai,

NAGY István: *Pista fiam zöld sapkában*, 1932, pasztell, papír, 31,5×45,5 cm
↓

NAGY István: *Erdőrszlet*, 1914, ceruza, papír, 15×19,6 cm

←

lőtte van, az meg az ég – így dekódolható a „minimumkép”. Ugyanakkor más műveknél is olyannyira bedolgozza a képet, hogy szinte csak feketeség látszik. Akkor a művész lelkiállapota és a motívum azt kívánta, hogy egy teljesen bedolgozott felület szülessen, ami a hagyományos értelemben szinte már nem is kép. A két szélső pont között, a „minimumkép” és a teljes felületi bedolgozottság közötti skálán bármit képes volt megcsinálni, és ezt a hagyományt a mai napig éltetik az erdélyi művészek. S lehet, hogy áttételeken vagy közvetlen kapcsolatokon keresztül Kohán Györgyön, Diószegi Balázson, Németh Józsefen át ténylegesen létezik egy olyan alföldi festészet, amely rokonának, de mondhatjuk azt is, hogy valamifajta eredőjének tekintjük Nagy István művészetét. Szép mementója ennek Diószegi Balázs *Nagy István temetése* című, 1946-os festménye.

Várkonyi György: Térjünk vissza most ehhez a kiállításához. A fölöttem lévő képről pontosan tudjuk, hogy Csucsán készült. A másíkról, amelyiknek két változata is van, pontosan tudjuk, hogy a Bakonyban készült. Ha ezt nem tudnánk, megmondaná valaki, hogy ez utóbbi nem Erdély? Nyilvánvalóan provokatív a kérdés, és nyilvánvaló, hogy a válasz is. Mi itt tulajdonképpen egy festői nyelvet azonosítunk egy tájegységgel. Nem ilyen egyszerű a dolog. Mert amikor Csík-mindszenten voltunk Sümegi Gyurival és Jurecskó Lacival, én szétfotóztam magam abban a tájban, mert azt mondtam, hogy ez az, hát itt van, ott jönnek a birkák szemben, meg ott tódulnak a tehének. Csakhogy látunk kell, máshová is áttehető az a bizonyos vizuális rettenet. Emlegetted Zsögödi Nagy Imrét és más erdélyieket.

balladisztikus, nem az urbánus, városias megközelítést előnyben részesítő, hanem egy belső világot kifejezni akaró csapatot. Ennek tagjai egyébként ténylegesen léteznek, de nem kell őket feltétlenül alföldi vagy másfajta csoportba osztani.

Nagy István egyfelől nem igazítható izmusokhoz, ellenáll különböző besorolásoknak, másfelől az a művész, akinek a hatása megragadható talán egészen napjainkig. Szoktuk emlegetni az erdélyi művészet kapcsán, hogy ránézésre rögtön Kusztoz Endre jut eszünkbe. Ő annak a generációnak a tagja, amely az 1950-es években, a romániai szocialista realizmus után elkezdte keresni az elődeit. A két háború közötti korszakra is visszanyúltak, és akkor egy rövid ideig, talán egy évtizedig hozzá tudtak jutni olyan külföldi folyóiratokhoz, a könyvtárakban olyan kiadványokhoz, albumokhoz, ahol modernnek számított az 1950-es évek után az impresszionizmus, a posztimpresszionizmus, Van Gogh és társai. Ezek egyike lehetett az őket Nagy Istvánhoz elvezető kapcsolódási pont. A nagyon sűrű, grafikus, a képet betérítő festésmód nemcsak Kusztoz Endrénél, hanem az akkor kibontakozó festők korai időszakában is kimutatható. A marosvásárhelyi generációból Simon Endrét vagy a korán elhunyt Sükösd Ferencet említhetjük. A marosvásárhelyieknél megragadható egy olyan expresszív, de másfelől tömbszerű, lekerekítő, primer formákkal dolgozó társaság, amely aztán tanárként kineveli a következő generációt. Nagyon érdekes, hogy ebbe a „tömbszerű” vonulatba a zsögödi Nagy Imre nem igazán szorítható be, mivel Budapesten tanult. Az ő

lekerekített, plasztikus, szobrászias formái inkább az Aba-Novák Vilmos – Patkó Károly-baráti kör formaképzéséből és Nagyban nyárból táplálkoztak. Később festészetében egy színes, festői, inkább vékony ecsettel megformált, részletező megközelítést alakított ki, míg Nagy István megőrzi a világ leegyszerűsítő leképezését. Ugyanakkor a kiállítás képein is láthatjuk, hogy néhol kontúros, de puha és festői, máshol pedig azt érezzük, hogy szinte kivágott sávokból van a kép felépítve. Képes egy síkból építkező képi világot kialakítani, és képes nagyon intenzív kézmozgással – szénrel vagy ecsettel – a felület grafikai hatású szövetét létrehozni. Idéztem Egry Józsefet a redukcióról. Nagy István húzott egy vonalat, az a horizont, alatta van valami, a föld vagy a víz síkja, ami fő-

NAGY István: *Anyám konyhája*, 1914, szén, papír, 29,5×42,5 cm

→

Viszont van itt valami nagyon fontos különbség: az, ami Nagy Istvánnál nincs. Nincsenek külsőségek. Nincs kosztüm, álruha, nincs ismertetőjel, semmi. Míg a hozzá hasonlóan a csavargó művész toposzaként kezelt Mednyánszky báró mit is csinált? Képes volt maga is beöltözni, hogy elvegyüljön. Rudnayról nem is beszélve, aki például kozáknak öltözött be egy-egy önarckép kedvéért. No, ez a színház Nagy Istvánnál nincs meg.

Egyetlen dolgot még az egyszerre festésről. Rippl-Rónai írja 1911-ben a Nyugatban megjelent emlékezéseiben ezt az egyszerre festést. Hogyha fél óra alatt nem tudom a képet megfesteni, akkor levakarom, és újrakezdem. Ugyanott olvasható az, hogy hogyan is kreálta ő ezt az élményt. Befestette a falakat a Róma-villában olyan színekre, amiket ő látni akart a képein (lásd a kadmium-sárga kendőt).

Sümegei György: Rippl a sötét, fekete képeknek a korszaka után jutott el Maillolhoz, a tengerpartra és világosodott ki a palettája. A Nagy István szellemiségéhez közelinek gondolom Tóth Menyhértét, aki a feketék után jutott el a fehérhez. Nagy Istvánnál a késői képeken is nagyon érdekesek a fehérek. Ezeken nem beszélhetünk a hagyományos értelemben térről és perspektíváról, mélyülről, hanem kicsi síkok egymás mögé rétegzett feszültsége képezi a felületet. Ha most mindennemű politikai felhang nélkül kellene röviden meghatározni, akkor talán azt mondhatjuk, hogy Nagy István bizonyosan nemzeti és Kárpát-medencei alkotó.

JL: Nagy István elfogadásához vagy befogadásához érdemes megnézni, hogy Erdélyben vagy Magyarországon milyen múzeumokban vannak művei. Erdélyben két múzeum nagyon fontos, a marosvásárhelyi és a kolozsvári. Az utóbbi időben a csíkszeredaiak is igyekeztek minél több művet vásárolni, hogy Nagy Istvánnak méltó emléket állíthassanak. Magyarországon jelentős anyaga van a Magyar Nemzeti Galériában, Baján, Kecskeméten és Pécsen.

SGy: Az erdélyiek közül talán a legkvalitatívusabb a marosvásárhelyi, azt a nagyszerű anyagot Aurel Ciupe gyűjtötte, amikor múzeumi őr volt az 1930-as években. Az Aurel Ciupe, aki szinte egyszerre lépett be 1916-ban a nagybányai művésztelepre Bernáth Auréllal. Román művészként remekül beszélt magyarul. Fontos és nagyszerű, hogy a Csíki Székely Múzeum intenzíven kezdett Nagy István-művek gyűjtésébe. Amikor ott együtt voltunk 2007-ben, akkor arról is szó volt, hogy a csíkmindszenti Nagy István Emlékmúzeumnak kiszemelt házban majd lesz egy kiállítás. Ez tíz év alatt nem jött létre, csupán reprodukciók mutatnak ott valamit a művészetéből. Ez azért is fájdalmas, mert erdélyi képzőművészek szűkebb pátriájában emlékkiállítások, emlékmúzeumok létesültek, de Nagy István állandó kiállítása még nem tudott létrejönni, pedig éppen a MissionArt Galéria is gyűjtött magyarországi

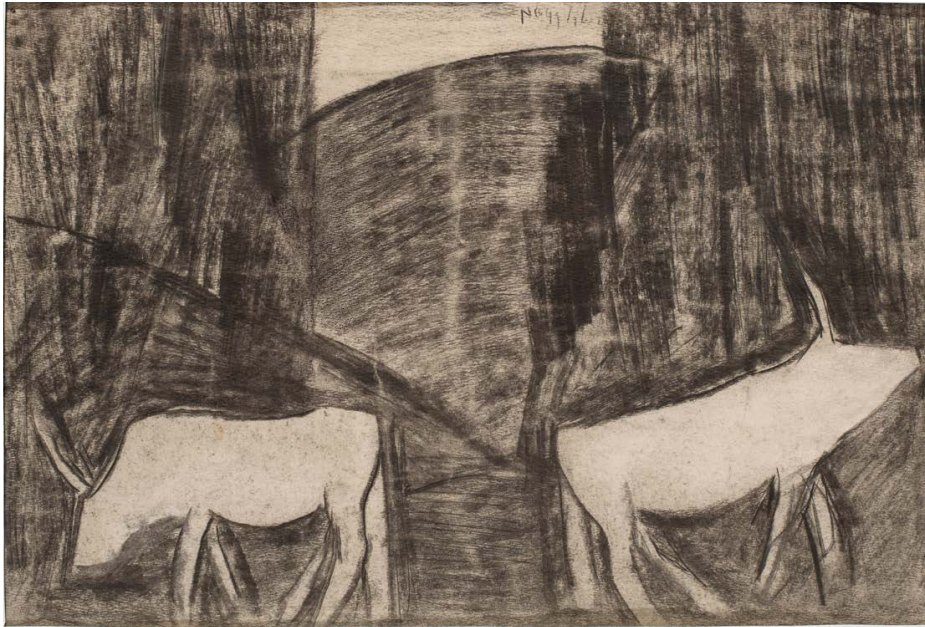
műgyűjtőktől, s még ifj. özv. Nagy Istvánné, Eszter néni is adott pénzt erre a célra. Én megéltem azt az 1970-es években Baján, hogy Miskolczi Ferenc festőművész rajongva beszélt arról, hogy az ő életcélja a Nagy István Képtár megvalósítása. Örömmel láttam, hogy egy festő kolléga milyen lelkesedéssel állt hozzá ehhez a fontos tervhez.² Ugyanezt nem éreztem Erdélyben Nagy István körül.

SzGy: A születése centenáriumán, 1973-ban Marosvásárhelyen rendezett kiállításán több mint százötven művet állítottak ki, és még vagy kétszázat felsoroltak,³ amelyek nem kerültek a falakra. A marosvásárhelyi és a kolozsvári múzeumból, illetve negyvennégy magántulajdonból került ki a kiállítás. Erdélyben a Nagy István-anyag többsége magántulajdonosoknál van, ami talán a művész vándoréletmódjának köszönhető. Az csak az egyik magyarázat, hogy talán volt egy „ellappadása” a Nagy István iránti

↑

NAGY István: *Barna kendős menyecske*, 1930, pasztell, papír, 62,5x44 cm

erdélyi érdeklődésnek. A másik szempont a muzeológusi. Sokkal kevesebb az olajkép, ami folyamatosan kiállításban tartható, mint a papíralapú mű, aminek kötött idejű a bemutatathatósága. Csíkmindszenten, egy, a szülőházához teljesen hasonló – az nem maradt meg – emlékházban szó volt erről. A fotók is meghullámosodtak, mert nincs klíma, hiszen az egy falusi ház, amit bútorokkal rendeztek be – amivel végül is a kegyeleti lépés megtörtént. Oda sajnos eredeti műtárgyat műtárgyvédelmi okokból nem lehet kirakni, bármennyire jó lenne Nagy István jelenlétét megoldani. A kérdés inkább az, hogy ebből a gyűjtőtegesből hogyan lehet elérni, hogy a Nagy István-művek folyamatosan jelen legyenek állandó kiállításokon. Hála Istennek, most már az erdélyi múze-

NAGY István: *Tehenek*, 1933, szén, papír, 28,5×42,5 cm
←

umok többsége Kolozsvártól Aradig törekszik arra, hogy az állandó kiállításáról ne mellőzze és ne számúzza raktárba, hanem lehetőség szerint szimplán turisztikai szempontból, akár hagyományörzésből vagy más okból bemutassa a gyűjtemény egészét, tehát a korai időszakban gyűjtött magyar műveket is. Azt tapasztaltuk, hogy Csíkszereda tizenvalahány évvel ezelőtt kezdett észbe kapni konferenciarendezéssel,⁴ kiállítással,⁵ hogy Nagy Istvánt egy kicsit visszahonosítsa. Hogy evidencia legyen: származása, alkotói helyszíne ugyanolyan tradíció Erdélyben, ha úgy tetszik, Romániában is, mint Magyarországon.

VGy: Egyébként a románok teljes mértékben magukénak érzik Nagy István művészetét. Meggyőződésem, hogy az egyik legjobb cikk, amit valaha írtak róla, a román költő-filozófusnak, Lucian Blagának a hihetetlenül érzékeny szövege.⁶

Közelítsünk még egy teljesen más szemszögből! Muzeológuspályám elején rendszeresen mentem gyűjtőkhöz megismerni a gyűjteményeiket. Ez ma már nehezebb feladat lenne, a gyűjtés maga is megváltozott. A néhai Rácz István gyűjteményét a végleges állapotában láttam. Voltak korábbi dolgai, amelyeket fölülbírált, például Gadányitól, akiről írt is egy kismonográfiát, volt egy jelentős kollekcója, amitől akkorra már megvált. Mi volt ott? Őt Vajda Lajos, néhány Ország Lili, öt Bálint Endre és bivalyerős Nagy Istvánok, például a *Kaszálók* az egyik falon, és Gulácsynak a *Dal a rózsatőről* című képe 1904-ből. Ezek valami hihetetlenül otthonos, gyönyörű egységet képeztek. Vagy a Kolozsvári-gyűjtemény Győrben, amely az akkori kortársakra volt elsősorban építve. Fantasztikus Korniss-anyag, Keserü Ilona, Deim Pál és El Kazovszkij, akivel azután be is fejezte a kortárs gyűjtést. Az egyik kép viszont, amelyikért talán a legjobban rajongott, a *Bamba* volt Nagy Istvántól. S lehetne sorolni az igazán nagy gyűjtőket abból a generációból, akik már nem élnek – mindegyiknél voltak

fontos Nagy István-művek.

JL: Erdélyben Kolozsvár volt a centrum, ahonnet szétterjedtek a képei, s nem Marosvásárhely – oda a múzeum gyűjteményébe Ciupe Erdélyből vásárolt képeket. S viszont érdekes, hogy kinél volt Erdélyben, amikor dolgozott. Kolozsváron Náthán Mórnál, Csucsán pedig Octavian Gogánál, aki az első belügyminiszter volt az egyesülés után. Ő ugyanúgy beszélt magyarul, mint mi mindannyian.

Előbb említetted, hogy a románok is el tudják fogadni az alkotásait. Valószínűleg itt van a kulcsa Nagy István művészetének. Egyáltalán nem lehet azt mondani, hogy csak egy vérbő székely művész, akinek ilyen vagy olyan nemzeti sajátosságai vannak, mert a románoknak és a román gyűjtőknek is ugyanolyan fontos volt. Kolozsváron több olyan gyűjtőnél jártunk, akinek nem volt magyar gyökere, de Nagy István művészetét magáénak érezte és gyűjtötte. Ez kiegészíti azt, hogy egy jó magyarországi gyűjtemény jóformán elképzelhetetlen volt Nagy István-mű nélkül, és ugyanez vonatkozott a jó erdélyi gyűjteményre is.

VGy: A „Kárpát-medenceiségről”: én abban a bizonyos cikkben megpróbáltam leírni, hogy egy térség *jellegét* hogyan tudta Nagy István megragadni. Térségen természetesen nem a Székelyföldet kell csak érteni, vagy nem a zsinóros-mentés magyarságot, hanem valami mást, amit mindenki érezhet nemzeti érzület nélkül is.

SzGy: A szabadkai múzeumban is van képe, Duranci Béla kutatta az ottani munkásságát. Többször elhangzott itt Kolozsvár és a Wolfner-féle szerződés és mecenatúra. Kolozsváron Náthán Mór ügyvédnél, aki mániákusan imádta Nagy Istvánt, külön szobája volt a festőnek. Náthán Mór élettársa, Szabó Vera szobrászművész Nagy Istvánt meg is mintázta. A 2015-ös erdélyi kiállításon a kolozsvári Művészeti Múzeum gipszpéldányát állítottuk ki. Amíg Náthán Mórnak volt pénze és kapcsolatai, beajánlotta Lucian Blagához, Gogához, a kolozsvári intellektuális környezethez, írókhoz, szerkesztőkhöz. Maga Náthán Mór is sokat vásárolt tőle, aztán tönkrement, a gazdasági válság miatt elfogyott a vagyona, de előzőleg nagy szalont tartott a támogatói kör számára, ami Nagy Istvánt Kolozsvárhoz kötötte, innét lehetett a különböző műtárgyak szétáramlását megfigyelni. Aurel Ciupe valóban fontos figura, mert 1925 után a kolozsvári művészeti intézet tanára, majd Désen, Marosvásárhelyen is dolgozott. A két kultúra ismeretében, a művelt kétnyelvűség magatartását saját környezetében is tudta terjeszteni, s a gyűjteményében kulcsszerepe volt Nagy Istvánnak, ahol békésen megfért a román művészekkel és például Mattis Teutsch Jánossal.

JL: Kolozsvári magyar és román művészek Aurel Ciupével együtt szerették volna megnézni, hogyan készíti Nagy István portrét. Ezt Náthán Mór megszervezte. Az utcáról felhívott egy parasztembert, akit Nagy István nem állított be, hagyta, hogy fél fenékkal ülve feszengjen a széken. Fogott egy karvastagságú szenet, két kanyarítással megrajzolta a fejet, aztán feltette az orrot, a száját, a szemet, két függőleges vonallal a nyakat, majd a vállakat, és utána kézzel bedörzsölte az egész anyagot, majd belemarkolt a cipős dobozban levő pasztelkrétái közé, először még kiválasztva egy színt, aztán szinte öntudatlanul a többit. Ezeket feltette, majd ökével beledolgozta a képbe. Végül szénnel megerősítette az alapvető részeket. Amikor odasereglettek, hogy megnézzék az alkotását, Nagy István már nem volt ott. Lent ült a kocsmában, és itta az italát, nézte az embereket, hallgatta a beszélgetésüket. Neki ez volt a pihenés.⁷

- 1 *Az igazi Nagy István*. A kiállítás katalógusa, bev. Sümei György. MissionArt Galéria, Budapest, 2017. A beszélgetés első részét a 2021. májusi lapszámunkban közzöltük.
- 2 A bajai Nagy István Képtár végül 1985-ben nyílt meg a korábban Rudnay Gyula vezette bajai művésztelep épületében, a Vojnich-kúriában.
- 3 Katalógusa: Viorica Herdean: *Emlékkiállítás Nagy István festőművész születésének 100. évfordulója tiszteletére*. Művészeti Múzeum, Marosvásárhely, 1973.
- 4 *Nagy István halálának 70. évfordulóján tartott szimpóziumon elhangzott megemlékezések* (Csíkszereda, 2007. augusztus 2.), Csíkszereda Kiadó, 2007.
- 5 Szabó András: *Hargitáról Észak-Bácskába*. Nagy István – Szabó Zsuzsa: *A Csíki Székely Múzeum Nagy István-gyűjteménye*. Csíkszereda Kiadó, 2010.
- 6 Többször megjelent magyarul, például *Pásztortűz*, 1925. november 29., XI. évf. 24. szám, 517., *Utunk*, 1969. augusztus 8., XXIV. évf. 32. szám, 10.
- 7 Solymár István: *Nagy István*. Képzőművészeti Alap Kiadó, Budapest, 1977, 67.